

UYGARLIK KRİZİ ve DİPLOMATİK TIKANMA BAĞLAMINDA ORTA DOĞU'DAKİ GÜÇ, ÇATIŞMA ve SÜREĞEN İSTIKRARSIZLIK

Fatih SÜNBUĞ*

Atf: Sünbül, Fatih. "Uygarlık Krizi ve Diplomatik Tıkanma Bağlamında Orta Doğu'daki Güç, Çatışma ve Süreğen İstikrarsızlık", *Sosyologca*, Sayı 31 (2026), s. 139-160.

ÖZ: Bu çalışma, Orta Doğu'da süreğen istikrarsızlığın temel dinamiklerini güç mücadeleleri, diplomatik tıkanma ve jeopolitik kırılmalıklar ekseninde "uygarlık krizi" perspektifiyle incelemektedir. Bölgedeki çatışmalar çoğu zaman mezhepsel gerilimler, enerji rekabeti veya dış müdahaleler üzerinden açıklansa da çalışma bu süreçlerin birbirinden bağımsız değil; tarihsel, siyasal ve mekânsal bağlam içerisinde iç içe geçmiş çok katmanlı bir kriz düzeni ürettiğini savunmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş; doküman incelemesi, eleştirel literatür değerlendirmesi ve tarihsel-sosyolojik çözümleme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında medeniyetler çatışması yaklaşımı, oryantalizm eleştirileri, eleştirel jeopolitik perspektif ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi birlikte değerlendirilmiş; enerji koridorları, stratejik boğazlar, vekâlet savaşları ve bölgesel hegemonya mücadeleleri Orta Doğu'nun mekânsal güç coğrafyası bağlamında analiz edilmiştir. Bulgular, Orta Doğu'daki istikrarsızlığın yalnızca dönemsel güvenlik krizlerinden ibaret olmadığını; zayıf devlet kapasitesi, kimlik siyaseti, dış müdahale biçimleri, enerji jeopolitiği ve diplomatik kırılmalıkların birlikte işlediği yapısal bir düzen niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak çalışma, Orta Doğu'da kalıcı istikrarın yalnızca askerî denge politikalarıyla değil; kapsayıcı diplomatik süreçler, bölgesel güvenlik iş birlikleri ve toplumsal meşruiyeti güçlendiren çok boyutlu yönetim mekanizmalarıyla mümkün olabileceğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Uygarlık Krizi, Jeopolitik, Diplomatik Tıkanma, Bölgesel Güvenlik, Enerji Jeopolitiği.

Power, Conflict and Persistent Instability in the Middle East in the Context of Civilizational Crisis and Diplomatic Deadlock

ABSTRACT: This study examines the underlying dynamics of persistent instability in the Middle East through the lens of "civilizational crisis," focusing on power struggles, diplomatic deadlock, and geopolitical fragilities. Although regional conflicts are frequently explained through sectarian tensions, energy competition, or external interventions, the study argues that these factors are deeply interconnected and collectively generate a multilayered crisis embedded within historical, political, and spatial contexts. Employing a qualitative research design, the study draws upon document analysis, critical literature review, and historical-sociological interpretation. Theoretical discussions are framed through the perspectives of the clash of civilizations debate, Orientalism, critical geopolitics, and regional security complex theory. In this context, energy corridors, strategic chokepoints, proxy wars, and regional hegemonic struggles are analyzed as key components of the spatial geography of power in the Middle East. Findings reveal that instability in the region cannot be reduced to temporary security crises alone; rather, it reflects a structural condition shaped by weak state capacity, identity politics, external interventions, energy geopolitics, and diplomatic fragilities operating simultaneously. Ultimately, the study argues that sustainable stability in the Middle East requires not only military balancing but also inclusive diplomatic frameworks, regional security cooperation, and multidimensional governance mechanisms capable of strengthening political legitimacy and social cohesion.

Keywords: Middle East, Civilizational Crisis, Geopolitics, Diplomatic Deadlock, Regional Security, Energy Geopolitics.

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 22.03.2026

Kabul Tarihi : 24.05.2026

* Doç. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi, fatihsunbul@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3590-374X.

Giriş

Orta Doğu, tarihsel süreç boyunca imparatorlukların yükselişine ve çöküşüne sahne olmuş; farklı etnik kimliklerin, dinsel aidiyetlerin ve siyasal güç mücadelelerinin kesişim alanı olarak şekillenmiş çok katmanlı bir jeopolitik coğrafyadır.¹ Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kavşak noktasında yer alması, dünya enerji rezervlerinin önemli bir bölümünü barındırması ve küresel ticaretin kritik deniz geçiş hatlarını kontrol eden stratejik bir konumda bulunması, bölgeyi yalnızca bölgesel değil aynı zamanda küresel siyasetin merkezî güç alanlarından biri hâline getirmiştir.² Bununla birlikte Orta Doğu, sahip olduğu jeostratejik avantajlara rağmen uzun süredir siyasal kırılganlıkların, diplomatik başarısızlıkların ve süreğen çatışmaların yoğunlaştığı bir bölge görünümü sergilemektedir.³ Filistin-İsrail meselesi, Suriye iç savaşı, Yemen krizi ve İran-İsrail ekseninde giderek sertleşen güvenlik gerilimleri, bölgesel istikrarsızlığın geçici siyasal dalgalanmalardan ziyade yapısal ve çok katmanlı bir karakter taşıdığına işaret etmektedir. Nitekim son yıllarda yapılan çalışmalar, Orta Doğu'da güvenlik krizlerinin yalnızca devletler arası rekabetten değil; devlet kapasitesindeki aşınma, dış müdahalelerin yoğunlaşması, vekâlet savaşlarının yaygınlaşması ve bölgesel güvenlik mimarisindeki parçalanmadan beslendiğini göstermektedir.⁴

Orta Doğu'daki istikrarsızlığın süreklilik kazanması, uzun yıllardır siyaset bilimi, sosyoloji, coğrafya, uluslararası ilişkiler, güvenlik çalışmaları ve bölge araştırmaları literatürünün temel tartışma alanlarından biri olmayı sürdürmektedir.⁵ Bununla birlikte bölgedeki krizleri açıklamaya yönelik yaklaşımlar çoğu zaman belirli değişkenler etrafında yoğunlaşmıştır. Bir grup çalışma, istikrarsızlığın temel nedenini enerji kaynakları üzerindeki rekabet ve rantçı devlet yapılarıyla ilişkilendirirken; diğer bir yaklaşım mezhepsel ayrışmalar, kimlik siyaseti ve etnik gerilimleri ön plana çıkarmaktadır. Buna ek olarak dış müdahaleler, büyük güç rekabeti, otoriter yönetim biçimleri, zayıf devlet kapasitesi ve güvenlik eksenli yönetim biçimleri de bölgesel kırılganlığın temel açıklayıcıları arasında değerlendirilmektedir.⁶ Ancak söz konusu yaklaşımlar çoğu zaman Orta Doğu'daki istikrarsızlığın çok katmanlı niteliğini parçalı biçimde ele almakta; diplomatik tıkanma, bölgesel güç mücadeleleri, mekânsal-jeopolitik kırılganlıklar ve toplumsal parçalanma süreçleri arasındaki etkileşimi bütüncül biçimde açıklamakta sınırlı kalmaktadır. Özellikle Arap Ayaklanmaları sonrasında şekillenen yeni bölgesel düzen, devletler arası savaşların ötesinde vekâlet savaşlarının, hibrit güvenlik tehditlerinin ve çok aktörlü çatışma ağlarının belirginleştiği yeni bir istikrarsızlık biçimi üretmiştir.⁷ Bölgesel güvenlik mimarisindeki çözülme, ABD merkezli düzenin görece zayıflaması, İran, Türkiye, İsrail ve Körfez ülkeleri arasındaki nüfuz rekabetinin sertleşmesi ve bölgesel kurumların etkisizleşmesi, diplomatik çözüm mekanizmalarının kalıcı sonuç üretmesini zorlaştırmaktadır.⁸

¹ A. Issa, "The Fragmented Middle East: Persistent Insecurity, Rising Instability", *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka* 44/3 (2021): 169-178

² Arash Reisinezhad ve Arsham Reisinezhad, "The Corridor War in the Middle East", *Middle East Policy* 32/3 (2025): 91-108

³ Martin Beck ve Thomas Richter, "Fluctuating Regional (Dis-) Order in the Post-Arab Uprising Middle East", *Global Policy* 11/1 (2020): 68-74

⁴ M. Fukutomi, "Oil or Geopolitical Issues?: Quantitative Rethinking of Political Instability in the Middle East and North Africa", *GeoJournal* 89/2 (2024): 55-56

⁵ Bernard Lewis, "Rethinking the Middle East", *Foreign Affairs* 71/4 (Fall 1992): 99-119

⁶ Stewart Ross, *The Middle East Since 1945* (London: Hachette UK, 2024), 45.

⁷ Paul Salem, "The Changing Middle East Regional Order", *The Cairo Review of Global Affairs*, 44 (Winter 2022), <https://www.thecaireview.com/wp-content/uploads/2022/03/1-cr44-salem-half-page-Ir.pdf> (erişim 31.05.2026).

⁸ Martin Beck ve Thomas Richter, "Fluctuating Regional (Dis-) Order in the Post-Arab Uprising Middle East", *Global Policy* 11/1 (2020): 68-74.

Bununla birlikte Orta Doğu'daki mevcut kırılabilirliği yalnızca güvenlik eksenli veya devletler arası rekabet temelinde açıklamak, bölgedeki çok boyutlu kriz yapısını anlamakta yetersiz kalmaktadır. Bu çalışma, bölgesel istikrarsızlığı daha geniş bir çerçevede ele alarak "uygarlık krizi" kavramını analitik bir tartışma zemini olarak kullanmaktadır. Ancak burada uygarlık krizi kavramı, kültürel altyapıya veya medeniyetler arası kaçınılmaz bir çatışma varsayımına dayalı determinist bir yaklaşım biçiminde ele alınmamaktadır. Aksine kavram; siyasal kurumların işlev kaybı, devlet kapasitesindeki aşınma, diplomatik mekanizmaların etkisizleşmesi, toplumsal parçalanmaların derinleşmesi ve bölgesel düzen kurucu yapıların çözülmesi bağlamında değerlendirilmektedir. Bu yönüyle çalışma, kültürel indirgemeciliğin ötesine geçerek bölgesel istikrarsızlığı; güç mücadeleleri, diplomatik tıkanma, kimlik siyaseti, jeopolitik rekabet ve mekânsal kırılabilirliklerin kesişiminde şekillenen çok katmanlı bir kriz düzeni olarak değerlendirmektedir.

Bu çalışma, söz konusu literatür boşluğu doldurmayı amaçlayarak Orta Doğu'daki krizleri yalnızca siyasal aktörlerin tercihleri üzerinden değil; aynı zamanda bölgenin coğrafi konumu, enerji koridorları, stratejik geçiş alanları, sınır politikaları ve vekâlet savaşlarının mekânsal örüntüleri üzerinden de değerlendirmektedir. Bu yönüyle araştırma, Orta Doğu'yu yalnızca çatışmaların yaşandığı bir siyasal alan olarak değil; güç mücadelelerinin mekânsal olarak üretildiği, diplomatik kırılabilirliklerin coğrafi ölçeklerde yeniden şekillendiği ve bölgesel düzen krizinin çok katmanlı biçimde tezahür ettiği bir jeopolitik coğrafya olarak okumayı önermektedir. Dolayısıyla çalışma, uluslararası ilişkiler, siyaset sosyolojisi ve politik coğrafya literatürü arasında disiplinler arası bir köprü kurmayı hedeflemektedir.

Bu çerçevede çalışmanın temel amacı, Orta Doğu'da güç mücadeleleri, diplomatik tıkanma ve süregelen istikrarsızlık arasındaki ilişkiyi "uygarlık krizi" perspektifinden incelemektir. Çalışma, bölgedeki mevcut kırılabilirliğin yalnızca dönemsel siyasal krizlerden ibaret olmadığı; aksine tarihsel olarak yeniden üretilen jeopolitik rekabetlerin, kimlik eksenli gerilimlerin, zayıf devlet kapasitesinin ve dış müdahale biçimlerinin iç içe geçtiği yapısal bir istikrarsızlık düzenine dayandığı varsayımından hareket etmektedir. Bu doğrultuda araştırma aşağıdaki temel sorulara yanıt aramaktadır: a) Orta Doğu'da çatışmaların süregelenleşmesini belirleyen temel jeopolitik, siyasal ve toplumsal dinamikler nelerdir? b) Diplomatik girişimler neden kalıcı ve sürdürülebilir çözüm üretmekte başarısız olmaktadır? c) Bölgesel ve küresel güç rekabeti, siyasal kırılabilirliklerin ve güvenlik krizlerinin yeniden üretiminde nasıl rol oynamaktadır? d) Enerji koridorları, stratejik boğazlar ve mekânsal güç ilişkileri bölgesel çatışma dinamiklerini nasıl biçimlendirmektedir?

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yapılandırılmış olup doküman incelemesi, eleştirel literatür değerlendirmesi ve karşılaştırmalı yorumlamaya dayanmaktadır. Çalışmada Orta Doğu'daki tarihsel dönüşümler, bölgesel güç mücadeleleri, diplomatik girişimler ve güvenlik krizleri tarihsel-sosyolojik bir perspektif doğrultusunda çok boyutlu biçimde analiz edilmiştir. Bu kapsamda uluslararası ilişkiler, güvenlik çalışmaları, politik coğrafya ve bölge araştırmaları literatüründen yararlanılarak Orta Doğu'daki süregelen istikrarsızlığın temel dinamikleri karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir. Ayrıca enerji koridorları, stratejik geçiş alanları, vekâlet savaşlarının mekânsal örüntüleri ve bölgesel güvenlik kompleksleri, çatışma coğrafyasının yeniden üretim mekanizmaları bağlamında ele alınmıştır. Böylece çalışma, bölgedeki istikrarsızlığın yalnızca dönemsel siyasal krizlerden ibaret olmadığını; tarihsel olarak yeniden üretilen çok katmanlı bir jeopolitik ve toplumsal kırılabilirlik düzeni olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır. İlk olarak Orta Doğu'daki kriz dinamiklerinin tarihsel ve kavramsal arka planı tartışılmaktadır. İkinci olarak uygarlık krizi, diplomatik tıkanma ve bölgesel hegemonya mücadeleleri teorik bir çerçevede ele alınmaktadır. Üçüncü bölüm, Orta Doğu'da gücün mekânsal coğrafyasına odaklanarak enerji

jeopolitiği, stratejik boğazlar ve vekâlet savaşlarının bölgesel örüntülerini incelemektedir. Dördüncü bölümde süreğen istikrarsızlığın temel dinamikleri; devlet kapasitesi, mezhepsel ayrışmalar, dış müdahaleler, göç hareketleri ve çevresel stres bağlamında analiz edilmektedir. Son bölümde ise Orta Doğu'nun geleceğine ilişkin olası jeopolitik senaryolar değerlendirilmekte ve bölgesel düzenin dönüşümüne ilişkin genel bir tartışma sunulmaktadır.

Uygarlık Krizi Kavramı

Orta Doğu'daki süreğen istikrarsızlığı açıklamaya yönelik yaklaşımlar çoğu zaman güvenlik, enerji, mezhepsel gerilimler veya büyük güç rekabeti gibi belirli değişkenler etrafında şekillenmektedir. Bununla birlikte bölgedeki kırılmanın yalnızca askerî çatışmalar veya diplomatik başarısızlıklar üzerinden açıklanması, mevcut krizlerin çok katmanlı doğasını anlamakta yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda "uygarlık krizi" kavramı, Orta Doğu'da gözlenen siyasal, toplumsal ve diplomatik kırılma noktaları daha geniş tarihsel ve yapısal bağlam içerisinde değerlendirmeye imkân tanıyan analitik bir çerçeve sunmaktadır.⁹

Ancak burada uygarlık krizi kavramı, kültürler veya medeniyetler arasında kaçınılmaz ve değişmez bir çatışma varsayımına dayalı özcü bir yaklaşım biçiminde kullanılmamaktadır. Aksine kavram; siyasal kurumların işlev kaybı, devlet kapasitesindeki zayıflama, yönetim sorunları, diplomatik mekanizmaların etkisizleşmesi, kimlik temelli ayrışmalar ve bölgesel güvenlik düzeninin çözülmesi bağlamında ele alınmaktadır. Bu yönüyle uygarlık krizi, yalnızca kültürel farklılıklardan kaynaklanan bir çatışma biçimini değil; aynı zamanda siyasal düzen üretme kapasitesinin aşınmasını, toplumsal meşruiyet krizlerini ve bölgesel düzenin sürdürülebilirliğini zayıflatan yapısal kırılma noktaları ifade etmektedir.¹⁰

Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Doğu'da ortaya çıkan yeni güvenlik ortamı, geleneksel devletler arası savaşların ötesinde hibrit çatışmaların, vekâlet savaşlarının, devlet dışı silahlı aktörlerin ve kimlik eksenli siyasal mobilizasyonların güç kazandığı bir istikrarsızlık biçimini beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm, bölgesel krizlerin yalnızca askerî kapasite veya güç dengeleri üzerinden değil; siyasal meşruiyet, toplumsal bütünleşme ve diplomatik kapasite ekseninde de değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.¹¹

Medeniyetler Çatışması Tartışması: Huntington'ın Tezi ve Sınırları

Orta Doğu'daki siyasal kırılma noktaları ve kimlik eksenli çatışmaları açıklamaya yönelik etkili tartışmalardan biri, Samuel Huntington tarafından ortaya konulan "medeniyetler çatışması" yaklaşımıdır. Huntington, Soğuk Savaş sonrası dönemde ideolojik kutuplaşmaların yerini kültürel ve medeniyet temelli ayrışmaların alacağını ileri sürmüştür; küresel siyasetin temel gerilim ekseninin farklı uygarlık alanları arasındaki kimlik temelli çatışmalar üzerinden şekilleneceğini savunmuştur. Huntington'a göre özellikle İslam dünyası ile Batı arasındaki tarihsel gerilimler, uluslararası güvenlik krizlerinin önemli bir belirleyicisi olmaya devam edecektir. Bu çerçevede Orta Doğu, dinsel aidiyetlerin, tarihsel kimliklerin ve kültürel farklılıkların çatışma üreten temel dinamikler arasında yer aldığı bir coğrafya olarak değerlendirilmiştir.

Huntington'ın yaklaşımı, Orta Doğu'daki mezhepsel ayrışmalar, kimlik temelli siyasal mobilizasyonlar ve radikalleşme süreçlerini açıklamada belirli ölçüde analitik katkılar sunmaktadır. Özellikle Filistin-İsrail meselesi, İran-İsrail gerilimi veya Suriye iç savaşında

⁹ Barry Rubin, *The Long War for Freedom: The Arab Struggle for Democracy in the Middle East* (New York: Trade Paper Press, 2005), 84

¹⁰ Efraim Karsh, "Cold War, Post-Cold War: Does It Make a Difference for the Middle East?", *Review of International Studies* 23/3 (1997): 271-29

¹¹ Nigel J. Ashton, der., *The Cold War in the Middle East: Regional Conflict and the Superpowers, 1967-73* (London: Routledge, 1998), 56.

belirginleşen mezhep eksenli kutuplaşmalar, kültürel ve dinsel kimliklerin siyasal süreçlerde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bununla birlikte medeniyetler çatışması yaklaşımının Orta Doğu'daki krizleri açıklamada önemli sınırlılıkları da bulunmaktadır.

İlk olarak Huntington'ın yaklaşımı, bölgedeki çatışmaları çoğu zaman kültürel ve dinsel farklılıklara indirgeme eğilimi göstermekte; sömürgecilik sonrası sınır politikaları, enerji jeopolitiği, büyük güç müdahaleleri, otoriter yönetim biçimleri ve ekonomik eşitsizlikler gibi yapısal faktörleri ikincil plana itmektedir. Oysa Orta Doğu'daki birçok kriz, yalnızca kimlik temelli farklılıklardan değil; tarihsel olarak inşa edilmiş güç mücadelelerinden, devlet kapasitesindeki kırılganlıklardan ve bölgesel güvenlik rekabetlerinden beslenmektedir. Nitekim Suriye iç savaşı, Yemen krizi ve Irak'taki siyasal parçalanma süreçleri, yalnızca mezhepsel ayrışmalarla değil; aynı zamanda bölgesel aktörlerin vekâlet savaşları, dış müdahaleler ve jeopolitik nüfuz mücadeleleriyle derinleşmiştir.¹²

İkinci olarak medeniyetler çatışması yaklaşımı, Orta Doğu toplumlarını çoğu zaman homojen ve durağan kültürel bloklar şeklinde ele alma eğilimindedir. Oysa bölge; etnik, mezhepsel, siyasal ve ekonomik bakımdan oldukça heterojen bir toplumsal yapıya sahiptir. Bu nedenle Orta Doğu'daki krizleri yalnızca "İslam-Batı" ekseninde açıklamak, bölge içindeki farklı aktörlerin rekabetini ve çok ölçekli güç ilişkilerini görünmez hâle getirmektedir. Bu durum, Huntington'ın tezinin açıklayıcı gücünü belirli ölçüde sınırlamaktadır.

Oryantalizm ve Temsil Sorunu: Edward Said Perspektifi

Medeniyetler çatışması yaklaşımına yönelik en önemli eleştirilerden biri, Edward Said'in oryantalizm tartışmaları çerçevesinde geliştirilmiştir. Said, Batı'nın Doğu'yu yalnızca coğrafi bir bölge olarak değil; aynı zamanda siyasal, kültürel ve epistemolojik bir "öteki" olarak inşa ettiğini ileri sürmektedir. Ona göre Orta Doğu, uzun süre Batı merkezli bilgi üretim süreçlerinde irrasyonel, çatışmacı, otoriter ve sürekli kriz üreten bir coğrafya biçiminde temsil edilmiş; bu temsil biçimi yalnızca akademik söylemleri değil, aynı zamanda dış politika pratiklerini de etkilemiştir.

Bu bağlamda Said'in yaklaşımı, Orta Doğu'daki çatışmaların yalnızca kültürel veya dinsel farklılıklardan kaynaklandığını savunan indirgemeci yaklaşımlara önemli bir eleştiri sunmaktadır. Çünkü bölgedeki krizleri yalnızca "medeniyetler arası çatışma" söylemi üzerinden okumak; sömürgecilik mirası, dış müdahaleler, yapay sınır oluşumları, enerji jeopolitiği ve uluslararası güç ilişkileri gibi tarihsel ve yapısal dinamikleri görünmez hâle getirebilmektedir. Özellikle Osmanlı sonrası dönemde Avrupa manda sistemleri aracılığıyla şekillenen siyasal sınırlar, etnik ve mezhepsel çeşitliliğin çoğu zaman dikkate alınmaksızın yeniden düzenlenmesine yol açmış; bu durum birçok Orta Doğu ülkesinde uzun dönemli meşruiyet krizlerinin ve siyasal kırılganlıkların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Bununla birlikte Said'in yaklaşımı da tek başına yeterli bir açıklama sunmamaktadır. Oryantalizm eleştirisi, Batı merkezli temsil biçimlerinin sorunlarını görünür kılsa da bölgesel aktörlerin kendi iç siyasal dinamiklerini, otoriter yönetim biçimlerini, mezhepsel siyaset stratejilerini ve bölgesel güç mücadelelerini açıklamada sınırlı kalabilmektedir. Dolayısıyla Orta Doğu'daki süregelen istikrarsızlığı anlamlandırabilmek için yalnızca kültürel temsillere veya dış müdahalelere odaklanmak yeterli değildir. Bölgesel kırılganlıkların aynı zamanda iç siyasal yapılar, diplomatik başarısızlıklar ve jeopolitik rekabet mekanizmalarıyla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.¹³

¹² Huntington, S. P. (2000). *The Clash of Civilizations?* Originally published in *Foreign Affairs* 72 (3), 1993. In *Culture and Politics: A Reader* (pp. 99-118). New York: Palgrave Macmillan US.

¹³ Edward W. Said, *Culture and Imperialism* (New York: Alfred A. Knopf, 1993), 52.

Eleştirel Jeopolitik ve Mekânsal Güç İlişkileri

Orta Doğu'daki süreğen istikrarsızlığı açıklamak açısından yalnızca kimlik siyasetleri veya kültürel temsil biçimleri yeterli değildir. Bölgesel çatışmalar aynı zamanda mekânsal olarak üretilen güç ilişkileri, jeostratejik konum avantajları ve coğrafi kırılğanlıklar üzerinden şekillenmektedir. Bu noktada eleştirel jeopolitik yaklaşım, devletlerin dış politika davranışlarını yalnızca askerî kapasite veya ideolojik yönelimler üzerinden değil; mekânın siyasal olarak nasıl üretildiği, temsil edildiği ve stratejik olarak nasıl anlamlandırıldığı üzerinden değerlendirmektedir.¹⁴

Klasik jeopolitik yaklaşımlar çoğu zaman coğrafyayı değişmez ve belirleyici bir unsur olarak ele alma eğilimindeyken, eleştirel jeopolitik perspektif mekânın siyasal söylemler, güvenlik stratejileri ve güç ilişkileri tarafından sürekli yeniden üretildiğini savunmaktadır. Bu bağlamda Orta Doğu, yalnızca enerji kaynaklarının bulunduğu bir bölge değil; aynı zamanda küresel güç mücadelelerinin, güvenlik söylemlerinin ve stratejik nüfuz rekabetlerinin mekânsal olarak yoğunlaştığı bir coğrafya olarak değerlendirilmektedir. Özellikle enerji koridorları, petrol ve doğalgaz rezervleri, askerî üslerin dağılışı, sınır politikaları ve stratejik deniz geçişleri bölgesel çatışmaların biçimlenmesinde belirleyici rol oynamaktadır.¹⁵

Orta Doğu'nun küresel enerji güvenliği açısından taşıdığı önem, bölgesel istikrarsızlığın yalnızca yerel dinamiklerle açıklanamayacağını göstermektedir. Basra Körfezi, Hürmüz Boğazı, Süveyş Kanalı ve Bab el-Mendeb gibi stratejik geçiş noktaları, dünya enerji ticaretinin önemli bölümünü yönlendirmekte; bu nedenle yalnızca ekonomik değil aynı zamanda askerî ve diplomatik rekabetlerin de merkezinde yer almaktadır. Özellikle enerji arz güvenliği bağlamında küresel aktörlerin bölgeye yönelik askerî varlığı ve siyasal müdahaleleri, Orta Doğu'daki güç mücadelelerinin mekânsal boyutunu daha görünür hâle getirmektedir.¹⁶

Buna paralel olarak vekâlet savaşlarının yaygınlaşması, çatışmaların yalnızca devlet sınırları içerisinde değil; sınır ötesi nüfuz ağları ve bölgesel güvenlik kompleksleri üzerinden ilerlediğini göstermektedir. İran'ın Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'de geliştirdiği nüfuz alanları; Türkiye'nin sınır güvenliği ve tampon bölge stratejileri; Körfez ülkelerinin bölgesel güvenlik rekabetleri ve İsrail'in çevreleme politikaları, Orta Doğu'daki krizlerin mekânsal ölçeklerde yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır.¹⁷ Dolayısıyla Orta Doğu, yalnızca siyasal çatışmaların yaşandığı bir bölge değil; mekânsal olarak örgütlenen ve jeopolitik anlamda sürekli yeniden şekillenen çok katmanlı bir güvenlik coğrafyası niteliği taşımaktadır.

Devlet Kapasitesi, Bölgesel Kırılğanlık ve Güvenlik Kompleksi

Orta Doğu'daki süreğen istikrarsızlığın açıklanmasında öne çıkan önemli yaklaşımlardan biri, devlet kapasitesi ve yönetim kırılğanlıklarına odaklanan perspektiflerdir. Özellikle zayıf devlet kapasitesi, düşük kurumsal meşruiyet, otoriter yönetim biçimleri ve kırılğan yönetim yapıları, bölgesel istikrarsızlığın yeniden üretilmesinde belirleyici faktörler arasında değerlendirilmektedir. Devlet kapasitesi yalnızca askerî güç veya güvenlik aygıtlarının varlığıyla sınırlı olmayıp; kamusal hizmet sunabilme, toplumsal meşruiyet sağlayabilme, siyasal katılım mekanizmalarını işletebilme ve krizleri yönetsel araçlarla çözebilme becerilerini de kapsamaktadır.¹⁸

¹⁴ Gearóid Ó Tuathail, "Political Geography II: (Counter) Revolutionary Times", *Progress in Human Geography* 20/3 (1996): 404-412.

¹⁵ Simon Bromley, *Rethinking Middle East Politics* (Austin: University of Texas Press, 1994), 43

¹⁶ António Gonçalves Alexandre, "The Strait of Bab El-Mandeb: Stage of Geopolitical Disputes", *JANUS.NET e-journal of International Relations* 12/2 (2021): 58-74.

¹⁷ Mustafa Aydın, "Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey", *Southeast European and Black Sea Studies* 3/2 (2003): 163-184

¹⁸ Francis Fukuyama, "What Is Governance?", *Governance* 26/3 (2013): 347-368

Orta Doğu örneğinde birçok devletin tarihsel olarak dış müdahaleler, sömürgecilik sonrası sınır düzenlemeleri, otoriter yönetim gelenekleri ve iç siyasal bölünmeler nedeniyle sınırlı kurumsal kapasiteye sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Irak, Suriye, Yemen ve Libya gibi ülkelerde merkezî otoritenin zayıflaması, devlet dışı silahlı aktörlerin güç kazanması ve siyasal parçalanmanın derinleşmesi, çatışmaların kronikleşmesine yol açmıştır. Bu durum yalnızca iç siyasal istikrarsızlık üretmekle kalmamakta; aynı zamanda bölgesel güvenlik mimarisini de doğrudan etkilemektedir. Devlet kapasitesindeki kırılma, sınır güvenliğinin zayıflaması, zorunlu göç hareketleri, radikal örgütlerin yayılması ve vekâlet savaşlarının genişlemesi gibi çok katmanlı güvenlik sorunlarını beraberinde getirmektedir.

Bu çerçevede Barry Buzan ve Ole Wæver tarafından geliştirilen Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (Regional Security Complex Theory), Orta Doğu'daki istikrarsızlığın yalnızca tekil devletlerin iç dinamikleri üzerinden değil; bölgesel ölçekte birbirine bağlı güvenlik ilişkileri üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.¹⁹ Teoriye göre güvenlik tehditleri çoğu zaman coğrafi yakınlık, tarihsel rekabetler ve karşılıklı bağımlılık ilişkileri nedeniyle bölgesel ölçekte kümelenmekte; bir ülkede ortaya çıkan kriz, kısa sürede çevre ülkelerin güvenlik dinamiklerini de etkileyebilmektedir. Bu bağlamda Orta Doğu, yüksek düzeyde karşılıklı güvensizlik, tarihsel rekabetler, mezhepsel ayrışmalar ve dış müdahalelerin yoğunlaştığı karmaşık bir bölgesel güvenlik kompleksi görünümü sergilemektedir.

Nitekim Suriye iç savaşı yalnızca bir iç savaş örneği olarak kalmamış; Türkiye, İran, Rusya, ABD, Körfez ülkeleri ve çeşitli devlet dışı aktörlerin müdahil olduğu çok ölçekli bir güvenlik krizine dönüşmüştür. Benzer şekilde Yemen krizi, İran-Suudi Arabistan rekabetinin vekâlet alanlarından biri hâline gelirken; Filistin-İsrail meselesi bölgesel güvenlik algılarının ve diplomatik bloklamaların şekillenmesinde belirleyici rol oynamayı sürdürmektedir. Bu durum, Orta Doğu'daki krizlerin tekil devlet davranışlarıyla açıklanamayacağını; aksine karşılıklı güvenlik bağımlılıkları, güç rekabetleri ve bölgesel kırılma mekanizmaları içerisinde yeniden üretildiğini göstermektedir.

Güç ve Bölgesel Hegemonya Mücadelesi

Orta Doğu'daki süregelen istikrarsızlığın temel belirleyicilerinden biri, bölgesel güç mücadelesinin sürekli yeniden üretilen yapısıdır. Bölge, tarihsel olarak büyük güçlerin nüfuz alanı oluşturma çabaları ile bölgesel aktörlerin güvenlik ve hegemonya arayışlarının kesişim alanı olmuştur. Ancak bu süreçte dikkat çeken temel olgulardan biri, Orta Doğu'da uzun dönemli ve kapsayıcı bir bölgesel düzen kurabilecek istikrarlı bir hegemonik gücün ortaya çıkamamasıdır. Güç dengelerindeki kırılma, güvenlik ikilemleri, karşılıklı tehdit algıları ve dış müdahaleler, bölgesel düzenin süreklilik kazanmasını zorlaştırmaktadır.²⁰

Bu durumu açıklamada realizm ve neorealizm yaklaşımları önemli teorik araçlar sunmaktadır. Realist perspektife göre uluslararası sistem, anarşik bir yapı içerisinde işlemekte ve devletler öncelikli olarak güvenliklerini sağlama amacıyla hareket etmektedir.²¹ Bu bağlamda Orta Doğu'daki devlet davranışları büyük ölçüde güvenlik kaygıları, askerî kapasite arayışları ve bölgesel nüfuz mücadeleleri üzerinden şekillenmektedir. Özellikle İran, İsrail, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi bölgesel aktörlerin dış politika tercihleri, çoğu zaman ideolojik farklılıklardan ziyade güvenlik algıları ve güç dengeleri çerçevesinde okunabilmektedir.

¹⁹ Barry Buzan ve Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 45.

²⁰ Robert Wood, "Promoting Democracy or Pursuing Hegemony? An Analysis of US Involvement in the Middle East", *Journal of Global Faultlines* 6/2 (2019): 166-185

²¹ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics* (New York: W. W. Norton & Company, 2001), 29.

Neorealist yaklaşım ise devlet davranışlarını yalnızca iç siyasal tercihlerle değil; sistemsel güç dağılımı ve bölgesel denge mekanizmaları üzerinden açıklamaktadır.²² Bu perspektife göre Orta Doğu'da tek bir baskın gücün ortaya çıkmasını engelleyen temel dinamiklerden biri, karşı dengeleme (balancing) mekanizmalarının sürekli devreye girmesidir. Bölgesel aktörlerin birbirlerini dengeleme stratejileri, dış güçlerle kurulan ittifak ilişkileri ve güvenlik kaygıları, bölgesel hegemonya girişimlerini çoğu zaman sınırlamaktadır. Örneğin İran'ın bölgesel nüfuzunu genişletme girişimleri, Körfez ülkeleri ve İsrail tarafından tehdit olarak algılanırken; Türkiye'nin güvenlik politikaları da farklı aktörler tarafından bölgesel güç projeksiyonu olarak yorumlanabilmektedir.

Bu bağlamda Orta Doğu, klasik anlamda istikrarlı bir güç dengesinden ziyade çok kutuplu ve parçalı bir bölgesel düzen görünümünü sergilemektedir. ABD'nin görece hegemonik etkisinin dönüşüme uğraması, Rusya'nın özellikle Suriye üzerinden artan askerî varlığı, Çin'in enerji ve ekonomik diplomasi yoluyla bölgeye nüfuz etmesi ve bölgesel aktörlerin artan stratejik özerklik arayışları, çok merkezli bir güç rekabetini daha görünür hâle getirmiştir.²³ Bu durum, bölgesel istikrarsızlığın yalnızca çatışmaların varlığından değil; aynı zamanda düzen kurucu otoritenin eksikliğinden beslendiğini göstermektedir.

ABD Hegemonyasının Dönüşümü ve Bölgesel Güç Boşluğu

Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu'da güvenlik mimarisinin şekillenmesinde en belirleyici aktörlerden biri Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Özellikle 1991 Körfez Savaşı sonrasında ABD, askerî kapasitesi, ittifak ilişkileri ve enerji güvenliği politikaları aracılığıyla bölgesel düzenin temel güvenlik sağlayıcısı konumuna yükselmiştir. Bu dönemde Körfez monarşileriyle geliştirilen stratejik ortaklıklar, İsrail'in güvenliğine yönelik güçlü destek politikaları ve enerji arz güvenliğinin sürdürülmesine yönelik askerî varlık, ABD'nin bölgedeki hegemonik etkisini pekiştirmiştir. Ancak 2003 Irak işgali sonrasında ortaya çıkan siyasal kırılmalıklar ve güvenlik maliyetlerinin artması, ABD'nin bölgesel müdahale kapasitesine yönelik ciddi tartışmaları beraberinde getirmiştir.²⁴

Özellikle Irak müdahalesinin ardından mezhepsel kutuplaşmaların derinleşmesi, devlet kapasitesinin zayıflaması ve devlet dışı silahlı aktörlerin güç kazanması, bölgesel güvenlik mimarisini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Irak'taki siyasal boşluk, İran'ın bölgesel nüfuz kapasitesini artırırken; aynı zamanda radikal örgütlerin geniş hareket alanı kazanmasına da zemin hazırlamıştır. Bu durum, ABD'nin bölgesel müdahalelerinin istikrar üretmekten ziyade kimi durumlarda yeni kırılmalık alanları oluşturduğu yönündeki eleştirileri güçlendirmiştir.

2010 sonrasında Arap Ayaklanmaları süreciyle birlikte ABD'nin Orta Doğu politikasında daha sınırlı müdahale ve maliyet azaltımı eksenli bir dönüşüm gözlenmiştir. Özellikle Barack Obama döneminde askerî müdahaleler yerine diplomatik araçların ve bölgesel ortakların daha fazla ön plana çıkarılması yönünde bir stratejik değişim yaşanmıştır. Literatürde zaman zaman "retrenchment" veya "offshore balancing" olarak tanımlanan bu yaklaşım, ABD'nin bölgedeki doğrudan askerî yükünü azaltırken; güvenlik sorumluluklarının belirli ölçüde bölgesel aktörlere devredilmesini içermektedir. Ancak bu dönüşüm, Orta Doğu'da bir güç boşluğu tartışmasını da beraberinde getirmiştir.²⁵

Nitekim ABD'nin bölgesel rolündeki görece dönüşüm, İran, Türkiye, İsrail ve Körfez ülkeleri arasındaki stratejik rekabetin daha görünür hâle gelmesine yol açmıştır. İran'ın Şii

²² Kenneth N. Waltz, "Realist Thought and Neorealist Theory", *The Realism Reader*, der. Colin Elman ve Michael Jensen (London: Routledge, 2014), 124-128

²³ Wood, "Promoting Democracy or Pursuing Hegemony?", s. 171.

²⁴ Nicholas Reed, *Persian Gulf War (1990-1991) Gr. 5-8* (Ontario: Classroom Complete Press, 2009), s.34.

²⁵ Colin Dueck, *The Strategy of Retrenchment and Its Consequences* (Philadelphia: Foreign Policy Research Institute, 2015), s.

eksenli bölgesel nüfuz alanlarını genişletme girişimleri, Türkiye'nin sınır ötesi güvenlik politikaları, İsrail'in çevresel tehdit algıları ve Körfez monarşilerinin güvenlik endişeleri, bölgesel güç mücadelesinin çok katmanlı bir görünüm kazanmasına neden olmuştur. Bu süreçte Rusya ve Çin gibi küresel aktörlerin artan bölgesel etkisi de güç dengelerini daha karmaşık bir yapıya dönüştürmüştür. Dolayısıyla Orta Doğu'da günümüzde gözlenen istikrarsızlık, yalnızca çatışmaların yoğunluğundan değil; aynı zamanda dönüşen hegemonik ilişkilerin yarattığı düzen boşluğundan da beslenmektedir.²⁶

İran-İsrail-Suudi Arabistan Rekabeti ve Bölgesel Güç Mücadelesi

Orta Doğu'daki bölgesel düzen krizinin en belirleyici boyutlarından biri, İran, İsrail ve Suudi Arabistan arasında şekillenen çok katmanlı güç rekabetidir. Bu rekabet yalnızca askerî kapasite veya diplomatik nüfuz arayışlarıyla sınırlı olmayıp; mezhepsel aidiyetler, güvenlik kaygıları, ideolojik farklılıklar, enerji politikaları ve bölgesel hegemonya mücadeleleri üzerinden de şekillenmektedir. Bölgedeki güç dengeleri, çoğu zaman güvenlik arayışlarının karşılıklı tehdit algılarını artırdığı bir güvenlik ikilemi (security dilemma) mantığı içerisinde işlemektedir. Bir aktörün kendi güvenliğini artırmaya yönelik attığı adımlar, diğer bölgesel aktörler tarafından tehdit olarak algılanmakta ve karşı dengeleme mekanizmalarını harekete geçirmektedir.²⁷

İran, özellikle 1979 İslam Devrimi sonrasında geliştirdiği dış politika yaklaşımı doğrultusunda, Batı etkisine karşı direniş eksenini oluşturmaya ve bölgesel nüfuz alanlarını genişletmeye yönelik bir strateji izlemiştir. Literatürde zaman zaman "Şii Hilali" (Shia Crescent) kavramıyla açıklanan bu süreç, İran'ın Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'de devlet dışı aktörler ve müttefik gruplar üzerinden bölgesel etkisini artırmasıyla ilişkilendirilmektedir. Özellikle Hizbullah, Haşdi Şabi ve Husiler gibi aktörler üzerinden şekillenen vekâlet ağları, İran'ın doğrudan askerî müdahaleye başvurmadan bölgesel güvenlik mimarisi üzerinde etkili olmasına imkân tanımıştır. Ancak İran'ın artan nüfuzu, başta İsrail ve Körfez ülkeleri olmak üzere birçok aktör tarafından bölgesel tehdit olarak algılanmaktadır.²⁸

İsrail açısından bakıldığında ise bölgesel güvenlik politikalarının temel belirleyicilerinden biri çevresel tehdit algısı ve caydırıcılık stratejisidir. İsrail, özellikle İran'ın nükleer kapasitesi ve vekâlet ağları üzerinden geliştirdiği bölgesel etkinliği, varoluşsal güvenlik tehdidi olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle İsrail'in güvenlik politikaları, askerî üstünlüğün korunması, bölgesel tehditlerin sınırlandırılması ve diplomatik normalleşme girişimleri üzerinden şekillenmektedir. Özellikle son yıllarda Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve bazı Körfez ülkeleriyle geliştirilen normalleşme süreçleri, İbrahim Antlaşmaları (Abraham Accords) çerçevesinde bölgesel güvenlik dengelerinde önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Bununla birlikte Filistin meselesinin çözümsüzlüğü, Gazze merkezli çatışmaların devam etmesi ve İsrail'in işgal politikalarında gözlenen sertleşme eğilimi, bölgesel diplomatik normalleşme girişimlerinin sürdürülebilir ve kapsayıcı bir barış üretme kapasitesini zayıflatmaktadır. Suudi Arabistan ise uzun yıllar boyunca Körfez bölgesindeki statükonun korunmasını ve İran etkisinin sınırlandırılmasını temel güvenlik öncelikleri arasında değerlendirmiştir. Özellikle Yemen iç savaşı, İran-Suudi Arabistan rekabetinin en görünür vekâlet alanlarından biri hâline gelmiştir. Bununla birlikte son yıllarda Çin arabuluculuğunda İran ve Suudi Arabistan arasında yeniden diplomatik ilişkilerin kurulması, bölgesel gerilimlerin azaltılmasına yönelik

²⁶ Luis Simón, "Seapower and US Forward Presence in the Middle East: Retrenchment in Perspective", *Geopolitics*, 21/1 (2016), s. 115-147.

²⁷ John P. Miglietta, *American Alliance Policy in the Middle East, 1945-1992: Iran, Israel, and Saudi Arabia* (Lanham, MD: Lexington Books, 2002), s. 84.

²⁸ Kevan Harris, *A Social Revolution: Politics and the Welfare State in Iran* (Oakland, CA: University of California Press, 2017), s. 84.

önemli bir gelişme olarak değerlendirilse de güvenlik rekabetinin yapısal dinamiklerini tamamen ortadan kaldırmış değildir.

Türkiye'nin Bölgesel Güç Stratejisi ve Stratejik Özerklik Arayışı

Türkiye, özellikle 2000'li yılların sonlarından itibaren Orta Doğu'daki güvenlik ve dış politika yaklaşımını önemli ölçüde dönüştürmüş; bölgesel krizlere yönelik daha aktif ve çok boyutlu bir strateji geliştirmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, yalnızca diplomatik etkinliğin artırılmasıyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda askerî kapasitenin genişletilmesi, sınır ötesi operasyonlar, enerji güvenliği politikaları ve bölgesel nüfuz alanlarının çeşitlendirilmesiyle birlikte şekillenmiştir. Özellikle Arap Ayaklanmaları sonrasında Suriye merkezli güvenlik krizleri, Türkiye'nin bölgesel rolünü yeniden tanımlayan temel kırılma alanlarından biri olmuştur.

Türkiye'nin Orta Doğu politikasında belirginleşen temel dinamiklerden biri, sınır güvenliği ve bölgesel tehdit algılarının iç güvenlikle doğrudan ilişkilendirilmesidir. Özellikle Suriye iç savaşı sonrasında ortaya çıkan düzensiz göç hareketleri, sınır güvenliği sorunları ve devlet dışı silahlı aktörlerin faaliyetleri, Türkiye'nin güvenlik yaklaşımını daha proaktif bir zemine taşımıştır. Bu süreçte gerçekleştirilen sınır ötesi askerî operasyonlar, çoğu zaman yalnızca askerî müdahale biçiminde değil; sınır hattında güvenlik kuşağı oluşturma ve bölgesel istikrarsızlığın Türkiye'ye yansımaları sınırlandırma girişimleri olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması, terör örgütlerinin sınır hattındaki etkinliğinin sınırlandırılması, gönüllü geri dönüş koşullarının oluşturulması ve diplomatik-normalleşme süreçlerinin desteklenmesine yönelik attığı adımlar, son dönemde Suriye'de yeniden tesis edilmeye çalışılan görece istikrarın önemli belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle güvenlik merkezli dış politika yaklaşımının, sahadaki kırılgan düzenin korunması ve devlet kapasitesinin yeniden inşasına dolaylı katkılar sunduğu yönünde değerlendirmeler dikkat çekmektedir.

Bununla birlikte Türkiye'nin bölgesel dış politikası yalnızca güvenlik eksenli bir perspektifle açıklanamaz. Son yıllarda Doğu Akdeniz enerji jeopolitiği, enerji koridorları üzerindeki rekabet, Körfez ülkeleriyle değişen diplomatik ilişkiler ve Türk Devletleri Teşkilatı gibi yeni bölgesel açılımlar, Türkiye'nin çok yönlü bir stratejik özerklik arayışı içerisinde hareket ettiğini göstermektedir. Literatürde zaman zaman "strategic autonomy" veya "middle power activism" kavramlarıyla açıklanan bu yaklaşım, Türkiye'nin dış politika tercihlerini yalnızca Batı ittifakı ekseninde değil; çok taraflı ve esnek güç ilişkileri çerçevesinde yeniden yapılandırıldığını ortaya koymaktadır.²⁹

Ancak Türkiye'nin bölgesel güç projeksiyonu aynı zamanda yeni güvenlik gerilimlerini de beraberinde getirmektedir. Özellikle Suriye politikası, Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları tartışmaları ve bazı bölgesel aktörlerle yaşanan rekabetler, Türkiye'nin bölgesel rolüne ilişkin farklı tehdit algılarının oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, Orta Doğu'daki güç mücadelelerinin yalnızca geleneksel bölgesel aktörler arasında değil; orta ölçekli bölgesel güçlerin artan stratejik kapasitesi üzerinden de yeniden şekillendiğini göstermektedir.

Rusya ve Çin'in Yükselen Rolü: Yeni Çok Kutupluluk Dinamiği

Orta Doğu'daki güç dengelerinin dönüşümünde dikkat çeken gelişmelerden biri, Rusya ve Çin'in bölgesel etkilerinin giderek artmasıdır. Özellikle ABD'nin bölgesel müdahale biçimlerinde yaşanan dönüşüm ve askerî maliyetleri azaltmaya yönelik stratejik yaklaşımı, Orta Doğu'da yeni aktörlerin daha görünür hâle gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreç, bölgesel güvenlik mimarisinin tek merkezli bir yapıdan uzaklaşarak daha parçalı ve çok

²⁹ Fatih Sünbül, "Küresel Jeopolitik Gerilimler ve Enerji Koridorlarının Ekosistem Krizine Etkisi: Coğrafi Bilişim Sistemleri ile Mekânsal Bir Yaklaşım", *Sosyologca*, 29 (2025), s. 258.

kutuplu bir görünüm kazanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla günümüz Orta Doğu'su, yalnızca bölgesel aktörlerin değil; aynı zamanda küresel güçlerin rekabet alanı niteliği taşımaktadır.

Rusya açısından Orta Doğu, yalnızca bölgesel nüfuz arayışlarının değil; aynı zamanda küresel güç statüsünü yeniden tahkim etme stratejisinin önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 2015 yılında Suriye iç savaşına doğrudan askerî müdahalede bulunması, Rusya'nın bölgedeki etkisini belirgin biçimde artırmıştır. Tartus Deniz Üssü ve Hmeymim Hava Üssü gibi stratejik askerî varlıklar, Rusya'nın Doğu Akdeniz'de kalıcı jeostratejik erişim kapasitesi kazanmasına katkı sağlamıştır. Bunun yanında Rusya, yalnızca askerî kapasitesiyle değil; enerji diplomasisi, silah ticareti ve diplomatik arabuluculuk girişimleri aracılığıyla da bölgesel güç dengelerinde etkin bir aktör hâline gelmiştir. Özellikle Suriye krizinde İran ve Türkiye ile geliştirilen Astana süreci, Moskova'nın bölgesel kriz yönetiminde daha görünür bir konuma yükseldiğini göstermektedir.³⁰

Çin'in Orta Doğu'daki yükselen rolü ise büyük ölçüde ekonomik ve jeostratejik boyut üzerinden şekillenmektedir. Çin, artan enerji ihtiyacı nedeniyle Orta Doğu petrol ve doğalgaz kaynaklarına yüksek düzeyde bağımlı hâle gelmiş; bu durum bölgeyi Pekin açısından stratejik öncelik alanlarından biri konumuna taşımıştır. Özellikle Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında limanlar, enerji altyapıları ve lojistik koridorlara yönelik yatırımlar, Çin'in bölgesel etkisini genişletmesine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte Çin, Batılı aktörlerden farklı olarak doğrudan askerî müdahaleler yerine ekonomik ortaklıklar ve diplomatik angajman mekanizmalarını önceleyen daha pragmatik bir yaklaşım benimsemektedir. Nitekim 2023 yılında Çin'in arabuluculuğunda İran ve Suudi Arabistan arasında diplomatik ilişkilerin yeniden tesis edilmesi, Pekin'in yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda diplomatik bir aktör olarak da bölgesel görünürlüğüne artırdığını göstermektedir. Bu gelişme, Orta Doğu'da geleneksel Batı merkezli güvenlik mimarisinin kısmen dönüşmekte olduğuna ve yeni diplomatik aktörlerin güç kazandığı çok kutuplu bir düzenin şekillenmeye başladığına işaret etmektedir.³¹

Orta Doğu'da Neden Düzen Kurucu Bir Hegemon Oluşamamaktadır?

Orta Doğu'daki süregelen istikrarsızlığın temel nedenlerinden biri, bölgesel düzeyde uzun dönemli ve kapsayıcı bir düzen kurabilecek hegemonik bir gücün ortaya çıkamamasıdır. Tarihsel süreç boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesinden Soğuk Savaş dönemine ve ABD'nin bölgedeki belirleyici etkisine kadar farklı güç merkezleri Orta Doğu'da düzen sağlayıcı rol üstlenmeye çalışmış olsa da hiçbir aktör bölgesel güvenlik mimarisini kalıcı biçimde istikrara kavuşturabilecek kapsayıcı bir hegemonik düzen kuramamıştır. Bunun temel nedenlerinden biri, bölgenin yüksek düzeyde parçalı güvenlik yapısı ve çok aktörlü güç rekabetidir.³²

Realist ve neorealist yaklaşımlar açısından değerlendirildiğinde, Orta Doğu'da hegemonik düzenin oluşmasını engelleyen temel dinamiklerden biri karşı dengeleme (balancing) mekanizmalarının sürekli işleridir. Bölgesel aktörlerden herhangi birinin askerî, diplomatik veya ekonomik nüfuzunu artırmaya yönelik girişimleri, diğer aktörler tarafından doğrudan tehdit olarak algılanmakta ve buna karşı yeni ittifaklar, askerî kapasite artırımları veya vekâlet ilişkileri geliştirilmektedir. İran'ın bölgesel nüfuzunu genişletmesi Körfez ülkeleri ve İsrail tarafından güvenlik tehdidi biçiminde değerlendirilirken; İsrail'in askerî

³⁰ Azmi Bishara, *Russian Intervention in Syria: Geostrategy Is Paramount* (Doha: Arab Center for Research & Policy Studies, 2022), s. 14

³¹ Kishan Rana, "The Structure and Operation of China's Diplomatic System", *China Report*, 41/3 (2005), s. 215-236.

³² A. K. M. Ahsan Ullah, Md Mizanur Rahman ve Diotima Chattoraj, "The Middle East and North Africa (MENA): Fragility, Fragmentation, and Crisis", *The International Journal of Interdisciplinary Global Studies*, 18/2 (2023), s. 31-55.

üstünlüğü ve güvenlik stratejileri de farklı bölgesel aktörler tarafından dengeleyici politikaların geliştirilmesine neden olmaktadır. Benzer şekilde Türkiye'nin sınır ötesi güvenlik politikaları veya Suudi Arabistan'ın bölgesel liderlik girişimleri de çoğu zaman karşı dengeleme mekanizmalarıyla karşılaşmaktadır.

Bölgesel güvenlik kompleksinin yüksek düzeyde parçalı olması da düzen kurucu hegemonik kapasitenin oluşmasını zorlaştırmaktadır. Mezhepsel ayrışmalar, etnik çeşitlilik, zayıf devlet kapasitesi, kırılğan sınır yapıları ve devlet dışı silahlı aktörlerin artan etkisi, güvenlik krizlerinin yalnızca devletler arası düzeyde değil; çok katmanlı ve sınır aşan biçimlerde yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Bu durum, güvenlik tehditlerinin ortak bir bölgesel iş birliği zemini yerine çoğu zaman rekabetçi güvenlik stratejileri üzerinden yönetilmesine yol açmaktadır.

Öte yandan küresel güç rekabeti de bölgesel düzenin istikrarlı biçimde kurumsallaşmasını sınırlandırmaktadır. ABD, Rusya ve Çin'in farklı güvenlik ve ekonomik çıkarları doğrultusunda bölgeye yönelik politikaları, Orta Doğu'daki aktörlerin dış destek arayışlarını artırmakta; bu durum bölgesel krizlerin çoğu zaman uluslararası rekabet alanlarına dönüşmesine neden olmaktadır. Özellikle vekâlet savaşlarının yaygınlaşması, diplomatik süreçlerin kırılğanlaşması ve güvenlik ikilemlerinin derinleşmesi, kalıcı barış girişimlerini sınırlayan yapısal koşullar arasında yer almaktadır.

Diplomatik Tıkanma: Neden Barış Süreçleri Başarısız?

Orta Doğu'daki süreğen istikrarsızlığın en belirgin boyutlarından biri, diplomatik girişimlerin çoğu zaman kalıcı ve kapsayıcı çözümler üretmekte başarısız olmasıdır. Bölge, tarihsel olarak çok sayıda ateşkes, müzakere süreci, uluslararası konferans ve diplomatik girişime sahne olmuş; ancak bu girişimlerin önemli bir kısmı uzun dönemli istikrar üretmekten uzak kalmıştır. Bunun temel nedenlerinden biri, bölgedeki çatışmaların yalnızca devletler arası güvenlik sorunlarından ibaret olmaması; aksine tarihsel travmalar, kimlik siyasetleri, dış müdahaleler, vekâlet savaşları ve kırılğan devlet yapılarının iç içe geçtiği çok katmanlı bir karakter taşımasıdır.

Tarihsel perspektiften bakıldığında, günümüzde çatışmaların yoğun biçimde yaşandığı birçok Orta Doğu coğrafyasının, Osmanlı İmparatorluğu döneminde görece daha istikrarlı bir siyasal ve toplumsal düzene sahip olduğu görülmektedir. Bu durum yalnızca askerî kapasiteyle değil; farklı etnik, dini ve mezhepsel toplulukları bir arada tutabilen yönetsel esneklik, işleyen bir adalet mekanizması ve merkez-taşra ilişkilerinde kurulan görece dengeyle ilişkilendirilebilir. Özellikle yerel toplulukların yönetsel sisteme belirli ölçülerde entegre edilmesi ve hukuki düzenin meşruiyet üretme kapasitesi, bölgesel çatışmaların sınırlandırılmasına katkı sağlamıştır. Buna karşılık modern dönemde ulus-devlet sınırlarının dış müdahalelerle şekillenmesi, yapay siyasal sınırlar ve mezhepsel/etnik rekabetlerin derinleşmesi, bölgesel kırılğanlıkları artıran temel dinamiklerden biri hâline gelmiştir.

Diplomatik süreçlerin başarısızlığını açıklayan temel faktörlerden biri, bölgesel aktörler arasındaki yüksek düzeyli güvensizlik ortamıdır. Özellikle Filistin-İsrail meselesi, İran-Suudi Arabistan rekabeti ve Suriye iç savaşı gibi örneklerde görüldüğü üzere taraflar arasındaki güvenlik alguları çoğu zaman sıfır toplamlı bir mantık içerisinde işlemektedir. Bu durum, diplomatik müzakerelerin çatışmaları sona erdirmekten ziyade çoğu zaman geçici ateşkes mekanizmalarına dönüşmesine neden olmaktadır. Bunun yanında bölgesel krizlere çok sayıda devlet dışı silahlı aktörün, milis ağlarının ve küresel güçlerin müdahil olması, diplomatik süreçleri daha karmaşık ve kırılğan hâle getirmektedir.

Ayrıca Orta Doğu'da diplomatik başarısızlıkların önemli bir bölümü, bölgesel düzenin parçalı yapısından kaynaklanmaktadır. Ortak güvenlik mekanizmalarının zayıf olması,

bölgesel iş birliği kapasitesinin sınırlı kalması ve düzen kurucu bir hegemonik aktörün bulunmaması, barış süreçlerinin sürdürülebilirliğini azaltmaktadır. Bu bağlamda, tarihsel olarak daha kapsayıcı yönetsel ve hukuki mekanizmaların sağladığı görece istikrar ile günümüzün parçalı jeopolitik yapısı arasındaki fark dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bölgedeki diplomatik tıkanma, yalnızca başarısız müzakerelerin sonucu değil; aynı zamanda tarihsel süreklilikleri koparan siyasal dönüşümlerin, yapısal güvenlik rekabetinin ve jeopolitik kırılmanın yeniden üretildiği bir ortamın yansıması olarak değerlendirilebilir.

Filistin-İsrail Meselesi ve Oslo Sürecinin Çöküşü

Orta Doğu'daki diplomatik tıkanmanın en uzun süreli ve sembolik örneklerinden biri Filistin-İsrail meselesidir. Bölgesel güvenlik dinamiklerini, diplomatik blokları ve kolektif kimlik siyasetlerini doğrudan etkileyen bu sorun, yalnızca iki taraf arasındaki siyasal anlaşmazlık biçiminde değil; aynı zamanda tarihsel hafıza, toprak egemenliği, güvenlik kaygıları ve uluslararası güç dengeleriyle iç içe geçmiş çok katmanlı bir kriz alanı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 1948 sonrası dönemde yaşanan savaşlar, zorunlu göç hareketleri, sınır tartışmaları ve güvenlik politikaları, çatışmanın uzun dönemli ve yapısal bir karakter kazanmasına neden olmuştur.

Filistin-İsrail meselesinde diplomatik çözüm üretmeye yönelik en önemli girişimlerden biri, 1993 yılında imzalanan Oslo Anlaşmaları olmuştur. Oslo süreci, taraflar arasında karşılıklı tanınmayı öngören ve iki devletli çözüm perspektifi üzerinden kalıcı barış üretmeyi hedefleyen önemli bir diplomatik eşik olarak değerlendirilmiştir. Ancak süreç, beklendiği ölçüde sürdürülebilir sonuçlar üretememiştir. Bunun temel nedenlerinden biri, taraflar arasındaki güven eksikliğinin giderilememesi ve güvenlik kaygılarının diplomatik ilerlemenin önüne geçmesidir. İsrail açısından güvenlik tehditleri ve silahlı saldırılar temel öncelik olarak görülürken; Filistin tarafında toprak kayıpları, yerleşim politikaları ve egemenlik sorunları çözümsüzlüğün temel kaynakları arasında değerlendirilmektedir.

Oslo sürecinin başarısızlığını açıklayan bir diğer önemli unsur, güç asimetrisidir. Taraflar arasındaki askerî, ekonomik ve diplomatik kapasite farklılıkları, müzakere süreçlerinde eşitlikçi bir zeminin oluşmasını zorlaştırmıştır. Bunun yanında radikal grupların şiddet eylemleri, liderlik değişimleri ve iç siyasal kırılmalıklar da müzakerelerin sürdürülebilirliğini zayıflatmıştır. Özellikle Kudüs'ün statüsü, mülteci meselesi, sınır güvenliği ve yerleşim alanları gibi temel sorunların çözülmemesi, diplomatik süreçleri giderek kırılmaştırmıştır.³³

Son yıllarda Gazze merkezli çatışmaların yoğunlaşması ve bölgesel gerilimlerin sertleşmesi, Filistin-İsrail meselesinin yalnızca yerel bir çatışma olmadığını; aynı zamanda bölgesel güvenlik mimarisini doğrudan etkileyen yapısal bir kriz alanı niteliği taşıdığını göstermektedir. Özellikle Gazze Şeridi'nde İsrail tarafından uygulanan bilinçli-orantısız yoğun askerî operasyonlar sonucunda sivil altyapının büyük ölçüde tahrip edilmesi, yerleşim alanlarının geniş ölçekli yıkıma uğraması, sağlık sisteminin işlevsizleşmesi ve yüksek sivil can kayıpları, meselenin yalnızca güvenlik perspektifiyle açıklanamayacak derin bir insani kriz boyutu taşıdığını ortaya koymaktadır. Birleşmiş Milletler ve çeşitli uluslararası insani yardım kuruluşlarının raporlarında da vurgulandığı üzere (İsrail'in uyguladığı), gıda, temiz su, ilaç ve temel insani yardım akışındaki sınırlılıklar, özellikle kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere Filistinli siviller üzerindeki kırılmaştır.³⁴

Suriye ve Yemen Krizleri: Başarısız Çok Taraflı Diplomasi

³³ Omar M. Dajani ve Hugh Lovatt, *Rethinking Oslo: How Europe Can Promote Peace in Israel-Palestine* (London: European Council on Foreign Relations, 2017), s. 12.

³⁴ Azmi Bishara, *Russian Intervention in Syria: Geostrategy Is Paramount* (Doha: Arab Center for Research and Policy Studies, 2015), s. 14.

Orta Doğu'daki diplomatik tıkanmanın en belirgin örneklerinden biri, Suriye ve Yemen krizlerinde gözlenen başarısız çok taraflı müzakere girişimleridir. Her iki kriz başlangıçta iç siyasal kırılmalıklar, yönetim sorunları ve toplumsal talepler ekseninde şekillenmiş görünse de kısa süre içerisinde bölgesel ve küresel güçlerin müdahil olduğu çok katmanlı güvenlik krizlerine dönüşmüştür. Bu dönüşüm, çatışmaların yalnızca ulusal siyasal dinamiklerle açıklanamayacağını; aynı zamanda bölgesel güç mücadeleleri, vekâlet savaşları ve jeopolitik rekabet bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Suriye iç savaşı, 2011 sonrasında Orta Doğu'daki bölgesel düzen krizinin en görünür örneklerinden biri hâline gelmiştir. Siyasal reform talepleri ve kitlesel protestolarla başlayan kriz, zamanla devlet dışı silahlı grupların, bölgesel aktörlerin ve küresel güçlerin müdahil olduğu karmaşık bir çatışma coğrafyasına evrilmiştir. Türkiye, İran, Rusya, ABD ve Körfez ülkelerinin farklı güvenlik öncelikleri ile stratejik çıkarlar doğrultusunda sahada konumlanması, ortak diplomatik zeminin oluşmasını zorlaştırmıştır. Birleşmiş Milletler öncülüğündeki Cenevre görüşmeleri ve Astana süreci belirli dönemlerde ateşkes ortamı oluşturmuş olsa da, çatışmanın temel nedenlerini ortadan kaldıracabilecek kapsayıcı ve sürdürülebilir bir siyasal çözüm üretmekte sınırlı kalmıştır.³⁵

Benzer biçimde Yemen krizi, bölgesel rekabetin diplomatik mekanizmaları nasıl kırılanlaştırdığını gösteren önemli örneklerden biridir. İç siyasal istikrarsızlığın derinleşmesi, kısa sürede İran ile Suudi Arabistan arasındaki nüfuz mücadelesini Yemen sahasına taşımış; böylece ülke bölgesel vekâlet rekabetinin önemli odaklarından biri hâline gelmiştir. Husiler ile merkezi yönetim arasındaki çatışmalar, dış müdahalelerin yoğunlaşmasıyla daha karmaşık ve çok aktörlü bir güvenlik krizine dönüşmüştür. Birleşmiş Milletler destekli müzakere girişimleri ve geçici ateşkesler dönemsel rahatlamalar sağlasa da, taraflar arasındaki güven eksikliği ve dış aktörlerin çatışma üzerindeki etkisi nedeniyle kalıcı siyasal çözüm üretilememiştir.

Suriye ve Yemen örnekleri birlikte ele alındığında, Orta Doğu'da diplomatik süreçlerin neden çoğu zaman sonuçsuz kaldığı daha net biçimde anlaşılmaktadır. Vekâlet savaşlarının yaygınlaşması, devlet dışı silahlı aktörlerin artan etkisi, çok katmanlı güvenlik tehditleri ve bölgesel rekabetin sertleşmesi, klasik diplomatik mekanizmaların işlevselliğini sınırlandırmaktadır. Bu çerçevede diplomatik tıkanma, yalnızca müzakere eksikliğinin değil; çok aktörlü, parçalı ve yüksek düzeyde rekabetçi güvenlik ortamının yapısal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

İbrahim Antlaşmaları (Abraham Accords): Yeni Diplomasi mi, Geçici Güç Dengesi mi?

Orta Doğu'daki diplomatik dönüşümlerin dikkat çeken örneklerinden biri, 2020 yılında Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Fas ve Sudan gibi ülkelerin İsrail ile ilişkilerini normalleştirilmesiyle şekillenen İbrahim Antlaşmaları sürecidir. ABD arabuluculuğunda geliştirilen bu diplomatik girişim, uzun yıllar boyunca Arap-İsrail ilişkilerinde belirleyici olan geleneksel güvenlik ve diplomasi anlayışında önemli bir kırılma yaratmıştır. Özellikle ekonomik iş birliği, teknoloji transferi, enerji yatırımları ve güvenlik koordinasyonu gibi alanlarda yeni ilişkilerin geliştirilmesi, bölgesel diplomasi açısından dikkat çekici bir dönüşüm olarak değerlendirilmiştir.

Bununla birlikte İbrahim Antlaşmalarının kalıcı ve kapsayıcı bir barış düzeni üretip üretmediği konusu tartışmalıdır. Bir görüşe göre anlaşmalar, Orta Doğu'da karşılıklı ekonomik bağımlılığı artırarak bölgesel normalleşmeye katkı sağlamış; diplomatik ilişkilerin çeşitlenmesi sayesinde geleneksel kutuplaşmaların belirli ölçüde yumuşamasına imkân

³⁵ Moosa Elayah ve Farah Al Majdoub, "Framing Conflict in the Middle East: Yemen and Syria in European Media", *Europe and the MENA Region: Media Reporting, Humanitarianism, Conflict Resolution, and Peacebuilding*, der. M. Elayah ve diğerleri (Cham: Springer International Publishing, 2022), s. 173-199.

tanımıştır. Özellikle Körfez ülkeleri ile İsrail arasında gelişen ticaret, savunma teknolojileri ve enerji iş birlikleri, yeni bir bölgesel diplomatik mimarinin oluşabileceğine yönelik beklentileri güçlendirmiştir.

Diğer taraftan eleştirel yaklaşımlar, İbrahim Antlaşmalarının Filistin meselesini çözüm sürecinin merkezinden uzaklaştırdığı ve daha çok İran kaynaklı güvenlik tehditlerine karşı bölgesel bir dengeleme mekanizması işlevi gördüğü yönünde değerlendirmeler sunmaktadır. Bu perspektife göre süreç, kapsamlı bir barış düzeninden ziyade ortak tehdit algıları etrafında şekillenen pragmatik bir güvenlik iş birliği modeli üretmiştir. Özellikle Gazze merkezli çatışmaların sürmesi ve Filistin meselesinin çözümsüzlüğünü koruması, diplomatik normalleşmenin bölgesel istikrar üretme kapasitesini sınırlayan önemli faktörler arasında değerlendirilmektedir.³⁶

Orta Doğu'da Gücün Mekânsal Coğrafyası: Enerji Jeopolitiği ve Stratejik Koridorlar

Orta Doğu'nun küresel siyasal sistem içerisindeki önemini belirleyen temel faktörlerden biri, sahip olduğu enerji rezervleri ve bu kaynakların küresel pazarlara ulaştırılmasında oynadığı stratejik roldür. Bölge, dünya petrol rezervlerinin önemli bir kısmını barındırmasının yanı sıra, doğalgaz kaynakları ve enerji taşımacılığını yönlendiren kritik geçiş güzergâhları nedeniyle küresel enerji güvenliğinin merkezî alanlarından biri konumundadır. Bu durum, Orta Doğu'yu yalnızca ekonomik açıdan değil; aynı zamanda askerî, diplomatik ve jeopolitik rekabetlerin yoğunlaştığı çok katmanlı bir güç coğrafyasına dönüştürmektedir.

Enerji jeopolitiği perspektifinden değerlendirildiğinde, petrol ve doğalgaz kaynaklarının mekânsal dağılımı ile enerji nakil hatlarının yönü, bölgesel güç mücadelelerini doğrudan etkileyen temel değişkenler arasında yer almaktadır. Özellikle Suudi Arabistan, İran, Irak, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerin sahip olduğu hidrokarbon kapasitesi, bu devletleri yalnızca enerji üreticisi değil; aynı zamanda küresel enerji piyasalarında stratejik aktörler hâline getirmektedir. Buna karşılık enerji arz güvenliği konusunda yüksek düzeyde dış bağımlılığa sahip devletler açısından Orta Doğu, yalnızca ekonomik çıkarların değil; aynı zamanda ulusal güvenlik stratejilerinin de merkezinde yer almaktadır.

Orta Doğu'daki enerji coğrafyasını belirleyen önemli unsurlardan biri, enerji koridorları ve deniz ulaşım ağlarının stratejik niteliğidir. Petrol ve sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) taşımacılığının önemli bir bölümü belirli boğazlar ve dar deniz geçişleri üzerinden gerçekleşmektedir. Bu nedenle enerji akışının sürekliliği, yalnızca ekonomik istikrar açısından değil; aynı zamanda küresel güvenlik mimarisi bakımından da kritik önem taşımaktadır. Enerji arzında yaşanabilecek kesintiler, küresel piyasalarda ekonomik dalgalanmalara yol açabilmekte ve bölgesel gerilimleri daha görünür hâle getirebilmektedir.

Özellikle son yıllarda Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğalgaz rezervleri, enerji jeopolitiğini daha karmaşık bir yapıya dönüştürmüştür. İsrail, Mısır ve Güney Kıbrıs ekseninde gelişen enerji projeleri ile Türkiye'nin deniz yetki alanları ve enerji koridorlarına ilişkin güvenlik yaklaşımı, bölgesel rekabetin yeni boyutlarından biri hâline gelmiştir. Bu durum, enerji kaynaklarının yalnızca ekonomik fırsatlar üretmediğini; aynı zamanda sınır politikaları, diplomatik gerilimler ve askerî güvenlik stratejileri üzerinde de belirleyici rol oynadığını göstermektedir.

Stratejik Boğazlar ve Jeopolitik Darboğazlar

Orta Doğu'nun jeopolitik önemini artıran temel unsurlardan biri, küresel enerji ve ticaret ağlarının geçtiği stratejik deniz koridorlarına ev sahipliği yapmasıdır. Bölge, yalnızca hidrokarbon rezervlerinin yoğunlaştığı bir coğrafya değil; aynı zamanda bu kaynakların

³⁶ Mohammad Monshipouri, Manochehr Dorraj ve Jackson Fields, "The Gaza War and the Future of the Abraham Accords", *Middle East Policy*, 32/2 (2025), s. 69-82.

küresel pazarlara ulaştırılmasını sağlayan kritik deniz geçiş noktalarının merkezinde yer almaktadır. Bu bağlamda stratejik boğazlar ve deniz koridorları, yalnızca ulaştırma güzergâhları değil; aynı zamanda askerî güvenlik politikalarının, enerji arz güvenliğinin, ekonomik kırılmalıkların ve küresel güç rekabetinin yoğunlaştığı jeopolitik darboğazlar niteliği taşımaktadır. Özellikle son yıllarda Orta Doğu'da derinleşen güvenlik krizleri, bölgedeki deniz koridorlarının yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda küresel siyasal istikrar açısından da ne derece kritik olduğunu yeniden görünür hâle getirmiştir.

Orta Doğu'da jeopolitik açıdan en kritik geçiş noktalarından biri Hürmüz Boğazı'dır. Basra Körfezi'ni Umman Denizi ve Hint Okyanusu'na bağlayan bu dar deniz koridoru, dünya petrol ticaretinin önemli bir bölümünün taşındığı stratejik bir güzergâh niteliğindedir. Özellikle Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri kaynaklı enerji ihracatının büyük kısmı bu boğaz üzerinden gerçekleşmektedir. Bu nedenle İran ile Batılı aktörler arasındaki gerilimlerin yoğunlaştığı dönemlerde Hürmüz Boğazı üzerindeki güvenlik tartışmaları küresel enerji piyasalarında ciddi kırılmalıklara yol açabilmektedir. Boğazın geçici olarak kapanması ihtimali dahi enerji fiyatlarında ani dalgalanmalar yaratabilmekte ve küresel ekonomik güvenliği etkileyebilmektedir. Nitekim son dönemde İran-İsrail ekseninde sertleşen güvenlik gerilimleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'e sağladığı askerî ve diplomatik desteğin bölgesel tansiyonu artırıcı etkileri, Hürmüz Boğazı üzerindeki risk algısını yeniden küresel gündemin merkezine taşımıştır. İsrail'in bölgesel askerî etkinliğini artırma eğilimi ile İran'ın güvenlik refleksi arasındaki gerilim, tanker güvenliği, deniz taşımacılığı maliyetleri ve enerji arz sürekliliği konusunda önemli endişelere yol açmaktadır. Son gelişmeler, Hürmüz Boğazı'nın yalnızca teorik bir güvenlik riski değil; aynı zamanda fiilen kontrol edilen bir jeopolitik baskı aracına dönüşebildiğini göstermiştir. İran'ın, ABD ve İsrail ile tırmanan gerilim sonrasında boğaz üzerindeki deniz trafiğini önemli ölçüde sınırlandırması ve bazı ticari gemi ile tanker geçişlerini doğrudan izin mekanizmasına bağlaması, küresel enerji piyasalarında ciddi belirsizlikler yaratmıştır. Özellikle belirli ülkelere ve şirketlere kontrollü geçiş imkânı tanınırken, bazı tankerlerin bekletilmesi veya güvenlik gerekçesiyle alternatif rotalara yönelmesi; enerji arz zincirlerinde aksamalara, sigorta ve taşımacılık maliyetlerinde artışa neden olmuştur. Bu durum, enerji güvenliğinin yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda jeostratejik ve diplomatik güç mücadelelerinin bir uzantısı olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bazı değerlendirmeler, ABD'nin İsrail merkezli güvenlik politikalarına verdiği güçlü desteğin bölgesel güç dengelerini daha kırılğan hâle getirdiğini ve diplomatik çözüm alanlarını daraltabildiğini ileri sürmektedir.

Bir diğer stratejik geçiş noktası Süveyş Kanalı'dır. Akdeniz ile Kızıldeniz'i birbirine bağlayan kanal, Avrupa ile Asya arasındaki ticaretin en kısa ve ekonomik deniz rotalarından biri olarak öne çıkmaktadır. Süveyş Kanalı yalnızca enerji taşımacılığı açısından değil; küresel konteyner ticareti bakımından da kritik bir geçiş alanıdır. Özellikle 2021 yılında Ever Given gemisinin kanalda sıkışması, küresel tedarik zincirlerinin ne derece kırılğan olduğunu ve Orta Doğu'daki dar geçiş noktalarının küresel ekonomi üzerindeki etkisini açık biçimde göstermiştir. Bunun yanında Gazze merkezli çatışmaların bölgesel ölçekte genişlemesi ve Kızıldeniz hattındaki güvenlik risklerinin artması, Süveyş Kanalı üzerinden geçen ticaret akışlarını da dolaylı biçimde etkileyerek deniz taşımacılığı maliyetlerinde artışa neden olmuştur.

Bab el-Mendeb Boğazı ise Kızıldeniz ile Aden Körfezi arasında yer alan ve Süveyş Kanalı'na erişimi sağlayan önemli bir başka jeopolitik darboğazdır. Özellikle Yemen merkezli güvenlik krizleri ve Husilerin deniz ticaretine yönelik saldırıları ve tehditleri, bu güzergâhın küresel enerji güvenliği açısından taşıdığı stratejik önemi daha görünür hâle getirmiştir. Son dönemde bölgedeki ticari gemilere yönelik saldırı risklerinin artması, birçok uluslararası taşımacılık şirketinin rotalarını değiştirmesine ve Afrika'nın güneyini dolaşan daha uzun güzergâhlara

yönelmesine neden olmuştur. Bölgedeki askerî üslerin yoğunluğu, uluslararası donanma varlığı ve küresel güçlerin deniz güvenliği üzerindeki rekabeti, boğazın yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda askerî, diplomatik ve jeopolitik mücadelenin merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Orta Doğu'daki stratejik deniz koridorları, enerji ve ticaret ağlarının sürdürülebilirliği açısından yalnızca bölgesel değil; küresel güvenlik mimarisinin de temel bileşenleri arasında yer almaktadır.

Askerî Üsler, Etki Alanları ve Güvenlik Coğrafyası

Orta Doğu'daki güç mücadelelerinin mekânsal boyutunu şekillendiren önemli unsurlardan biri, askerî üslerin dağılışı ve güvenlik alanlarının coğrafi örgütlenmesidir. Bölge, yalnızca enerji kaynaklarının yoğunlaştığı bir alan değil; aynı zamanda küresel ve bölgesel aktörlerin askerî varlıklarını konumlandığı stratejik bir güvenlik coğrafyası niteliği taşımaktadır. Askerî üsler ve güvenlik koridorları, yalnızca savunma amaçlı yapılar olarak değil; aynı zamanda nüfuz projeksiyonu, lojistik erişim, enerji güvenliği ve caydırıcılık kapasitesi sağlayan jeostratejik araçlar olarak değerlendirilmektedir.

Özellikle ABD'nin Katar, Bahreyn, Kuveyt ve Irak'taki askerî varlığı, Körfez güvenliği ve enerji arz güvenliğinin korunmasına yönelik stratejik yaklaşımın bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Benzer biçimde Rusya'nın Suriye'deki Tartus Deniz Üssü ve Hmeymim Hava Üssü, Moskova'nın Doğu Akdeniz'de kalıcı askerî erişim sağlama hedefinin önemli bileşenleri arasında yer almaktadır. İran ise doğrudan askerî üslerden ziyade vekâlet ağları ve güvenlik koridorları aracılığıyla Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen ekseninde bölgesel nüfuz alanları geliştirmektedir. İsrail'in güvenlik yaklaşımı ise çevresel tehditlerin sınırlandırılması, askerî caydırıcılık kapasitesinin korunması ve stratejik savunma derinliği oluşturulması üzerinden şekillenmektedir.

Bu çok katmanlı güvenlik ortamı içerisinde Türkiye'nin rolü de son yıllarda daha görünür hâle gelmiştir. Özellikle Suriye iç savaşı sonrasında sınır güvenliği, düzensiz göç baskısı ve devlet dışı silahlı aktörlerin artan etkisi, Türkiye'nin güvenlik yaklaşımını daha proaktif bir zemine taşımıştır. Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde geliştirdiği güvenlik kuşağı stratejileri ve Irak'ın kuzeyindeki güvenlik operasyonları, çoğu zaman yalnızca askerî müdahale biçiminde değil; sınır ötesi istikrarsızlık alanlarının yönetilmesi ve güvenlik risklerinin sınır hattında kontrol edilmesine yönelik politikalar olarak değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte Türkiye'nin bölgesel güvenlik kapasitesi yalnızca sınır hattıyla sınırlı değildir. Katar, Somali ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki askerî varlığı; Libya ve Azerbaycan ile geliştirilen güvenlik ve savunma iş birlikleri, Türkiye'nin yakın çevresinde çok ölçekli bir güvenlik ağı oluşturma arayışıyla ilişkilendirilmektedir. Bu durum, Türkiye'nin yalnızca bölgesel krizlerden etkilenen bir aktör değil; aynı zamanda kriz yönetimi, enerji güvenliği, ticaret koridorları, düzensiz göç yönetimi ve diplomatik dengeleme süreçlerinde etkin rol üstlenen bir bölgesel güç görünümünü sergilediğini göstermektedir. Özellikle Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasında geçiş alanında yer alan Türkiye'nin jeostratejik konumu, askerî ve diplomatik kapasitesinin bölgesel güvenlik mimarisinde daha belirgin bir rol üstlenmesine katkı sağlamaktadır.

Askerî üslerin ve güvenlik alanlarının mekânsal dağılımı, Orta Doğu'daki güç ilişkilerinin yalnızca diplomatik veya askerî tercihler üzerinden değil; coğrafi erişim kapasitesi ve stratejik konum avantajları doğrultusunda da şekillendiğini göstermektedir. Özellikle deniz yollarına yakın bölgeler, enerji koridorları ve sınır geçiş alanları çevresinde yoğunlaşan askerî varlık, güvenlik politikalarının belirli mekânlar üzerinde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Orta Doğu'da güvenlik coğrafyası, yalnızca tehditlerin yönetildiği bir alan değil; aynı zamanda güç üretiminin mekânsal olarak örgütlendiği çok katmanlı bir jeopolitik düzeni ifade etmektedir. Bu durum, bölgedeki istikrarsızlığın yalnızca siyasal farklılıklardan değil;

mekânsal erişim, stratejik kontrol ve güvenlik projeksiyonu mücadelelerinden de beslendiğini göstermektedir.

Mezhepsel Ayrışmalar ve Kimlik Siyaseti

Orta Doğu'daki süreğen istikrarsızlığın önemli dinamiklerinden biri, mezhepsel ayrışmalar ve kimlik temelli siyasal mobilizasyon süreçleridir. Bununla birlikte bölgedeki çatışmaları yalnızca mezhepsel farklılıklar üzerinden açıklamak indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Mezhep ve kimlik unsurları çoğu zaman tarihsel, siyasal ve jeopolitik rekabetlerle i içe geçerek çatışmaları derinleştiren araçlar hâline gelmektedir. Bu nedenle Orta Doğu'daki kimlik siyasetleri, yalnızca dinsel aidiyetlerin doğal sonucu değil; aynı zamanda siyasal aktörler tarafından güvenlik, meşruiyet ve bölgesel nüfuz üretiminde kullanılan stratejik unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Özellikle İnan-Suudi Arabistan rekabetinde belirginleşen şii-Sünni ayrışması, bölgesel g mücadelelerinin mezhepsel söylemler aracılığıyla yeniden retildeği önemli örneklerden biridir. Benzer biçimde Irak'ta 2003 sonrası siyasal yeniden yapılanma süreci, mezhep temelli siyasal kutuplaşmaları daha görünür hâle getirirken; Suriye iç savaşı da farklı mezhepsel aidiyetlerin güvenlik eksenli bloklaşmalarla keşiştiği karmaşık bir çatışma alanı üretmiştir. Lübnan'daki güç paylaşımı modeli ve Yemen'deki Husiler üzerinden şekillenen siyasal gerilimler de mezhepsel dinamiklerin bölgesel güvenlik krizleriyle nasıl i içe geçtiğini göstermektedir.

Dış Müdahale ve Vekâlet Rekabeti

Orta Doğu'daki süreğen istikrarsızlığın en belirgin dinamiklerinden biri, bölgesel krizlerin yoğun dış müdahalelere açık olması ve çatışmaların çoğu zaman vekâlet rekabetleri üzerinden ilerlemesidir. Bölge, tarihsel olarak küresel güçlerin stratejik çıkar alanlarından biri olmuş; enerji güvenliği, askerî erişim, ticaret yolları ve jeopolitik nüfuz mücadeleleri nedeniyle dış aktörlerin yoğun müdahalelerine sahne olmuştur. Bu durum, yerel siyasal krizlerin kısa sürede bölgesel ve küresel g rekabetlerinin parçası hâline gelmesine neden olmaktadır.

Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin askerî müdahaleleri, Rusya'nın Suriye merkezli güvenlik politikaları ve Çin'in artan ekonomik-jeostratejik etkisi, Orta Doğu'daki g dengelerini daha karmaşık bir yapıya dönüştürmüştür. Bunun yanında İnan, Türkiye, İsrail ve Körfez lkeleri gibi bölgesel aktörlerin güvenlik ve nüfuz arayışları da çatışmaların çok aktörlü bir karakter kazanmasına yol açmıştır. Bu süreçte devlet dışı silahlı gruplar, milis ağları ve vekâlet aktörleri, bölgesel rekabetin önemli araçları hâline gelmiştir.

Suriye, Irak, Yemen ve Libya gibi örneklerde görüldüğü üzere, dış müdahaleler çoğu zaman çatışmaların sona ermesini kolaylaştırmaktan ziyade güvenlik rekabetini daha derin ve çok katmanlı bir yapıya dönüştürmektedir. Bir aktörün desteklediği silahlı yapı, başka bir aktör tarafından doğrudan tehdit olarak algılanmakta; bu durum çatışmaların sürekliliğini besleyen karşılıklı müdahale mekanizmaları üretmektedir. Böylece diplomatik girişimler çoğu zaman geçici ateşkeslerin ötesine geçememekte ve bölgesel krizler kronik güvenlik sorunlarına dönüşmektedir.

Bununla birlikte dış müdahalelerin etkisi yalnızca askerî boyutla sınırlı değildir. Enerji koridorları üzerindeki rekabet, limanlar ve stratejik boğazlar üzerindeki kontrol mücadelesi, ekonomik yaptırımlar ve diplomatik bloklaşmalar da bölgesel kırılganlıkların yeniden üretiminde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle Orta Doğu'daki istikrarsızlık, yalnızca yerel siyasal sorunların sonucu değil; küresel ve bölgesel g mücadelelerinin i içe geçtiği çok katmanlı bir jeopolitik rekabet düzeni olarak değerlendirilmelidir.

Çevresel Stres, Su Kıtılığı ve G Baskısı

Orta Doğu'daki süregelen istikrarsızlığın önemli ancak çoğu zaman ikincil planda değerlendirilen dinamiklerinden biri, çevresel stres, su kıtlığı ve buna bağlı gelişen demografik baskılardır. Bölge, kurak ve yarı kurak iklim koşulları, sınırlı tatlı su kaynakları, hızlı nüfus artışı ve iklim değişikliğinin etkileri nedeniyle çevresel kırılganlıkların yoğunlaştığı coğrafyalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, yalnızca doğal kaynak yönetimini değil; aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirliği, gıda güvenliğini ve toplumsal istikrarı da doğrudan etkilemektedir.

Özellikle Fırat-Dicle Havzası, Nil Havzası ve Ürdün Nehri çevresindeki su paylaşımı meseleleri, çevresel kaynakların bölgesel güvenlik politikalarıyla nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Türkiye, Suriye ve Irak arasında Fırat-Dicle sistemine ilişkin su yönetimi tartışmaları; Etiyopya'nın Hedasi (Grand Ethiopian Renaissance Dam) Barajı sonrasında Mısır ile yaşadığı gerilimler ve İsrail-Filistin bağlamında su kaynaklarına erişim tartışmaları, doğal kaynakların yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda jeopolitik boyut taşıyan güvenlik meselelerine dönüşebildiğini göstermektedir.

Bununla birlikte çevresel stresin doğrudan çatışma üreten tek başına bir unsur olmadığı vurgulanmalıdır. Güncel çalışmalar, su kıtlığı ve iklim kaynaklı baskıların çoğu zaman mevcut siyasal kırılganlıkları, ekonomik eşitsizlikleri ve yönetim sorunlarını derinleştiren bir "risk çarpanı" (threat multiplier) işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle uzun süreli kuraklıklar, tarımsal üretimde düşüş, kırsal yoksullaşma ve geçim kaynaklarının azalması, toplumsal huzursuzlukları artırabilmekte ve kırılgan devlet yapılarında siyasal gerilimleri daha görünür hâle getirebilmektedir. Suriye örneğinde 2006-2010 yılları arasında yaşanan şiddetli kuraklığın, kırsal nüfus hareketleri ve ekonomik kırılganlıklar üzerinden toplumsal gerilimleri derinleştirdiğine yönelik değerlendirmeler bu tartışmanın dikkat çeken örneklerinden biridir.

Çevresel kırılganlıkların önemli sonuçlarından biri de zorunlu göç hareketleridir. Bölgesel çatışmalar, ekonomik istikrarsızlık ve çevresel baskıların birleşimi, Orta Doğu'yu dünyanın en yoğun zorunlu göç veren bölgelerinden biri hâline getirmiştir. Özellikle Türkiye, Ürdün ve Lübnan gibi ülkeler, Suriye iç savaşı sonrasında yoğun mülteci hareketleriyle karşı karşıya kalmış; bu durum ekonomik kaynak paylaşımı, kentleşme baskısı, güvenlik politikaları ve toplumsal uyum süreçleri açısından yeni sorun alanları üretmiştir. Özellikle Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle Avrupa ile Orta Doğu arasında önemli bir geçiş alanında bulunması sebebiyle göç yönetimi ve insani güvenlik politikalarında merkezi bir aktör hâline gelmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Orta Doğu'nun yakın geleceğine ilişkin değerlendirmeler, bölgedeki istikrarsızlığın tamamen sona ermesinden ziyade dönüşüm geçirerek devam edeceğine işaret etmektedir. Mevcut jeopolitik kırılganlıklar, güvenlik rekabetleri ve diplomatik tıkanmalar dikkate alındığında, bölgesel düzenin kısa vadede istikrarlı ve kapsayıcı bir yapıya dönüşmesi sınırlı bir olasılık olarak görünmektedir. Bununla birlikte bölgesel dinamiklerin geleceği, küresel güç rekabetinin yönü, enerji jeopolitiğindeki değişimler, diplomatik normalleşme girişimleri ve bölgesel aktörlerin stratejik tercihlerine bağlı olarak farklı senaryolar doğrultusunda şekillenebilir.

İlk olası senaryo, "kontrollü gerilim" biçiminde tanımlanabilecek mevcut güvenlik düzeninin devamıdır. Bu senaryoda İran-İsrail rekabeti, Filistin meselesi, Körfez güvenliği ve Suriye merkezli kırılganlıklar varlığını sürdürmekle birlikte, doğrudan bölgesel ölçekli bir savaşın önüne geçilecek denge mekanizmalarının korunması beklenmektedir. Diplomatik girişimler çoğu zaman geçici ateşkesler ve sınırlı uzlaşılarda ilerlemeye devam edecek; ancak temel güvenlik sorunlarının büyük ölçüde çözümsüz kalması muhtemel olacaktır.

İkinci senaryo, bölgesel bloklaşmaların daha belirgin hâle geldiği güvenlik eksenli kutuplaşma sürecidir. Özellikle İran-İsrail eksenli gerilimlerin sertleşmesi, Körfez ülkelerinin güvenlik politikalarının yeniden şekillenmesi ve küresel güçlerin bölgedeki rekabetinin yoğunlaşması, daha sert güvenlik bloklarının oluşmasına neden olabilir. Bu senaryo, vekâlet savaşlarının yaygınlaşması ve enerji koridorları üzerindeki jeopolitik rekabetin daha görünür hâle gelmesi ihtimalini de beraberinde taşımaktadır.

Üçüncü senaryo ise yeni bir diplomatik mimarinin ortaya çıkmasına dayanmaktadır. Son yıllarda İran-Suudi Arabistan ilişkilerinde gözlenen normalleşme girişimleri, Abraham Accords süreci ve Çin gibi yeni diplomatik aktörlerin bölgesel görünürlüğünün artması, güvenlik rekabetinin belirli ölçüde diplomatik mekanizmalar üzerinden yönetilebileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte bu senaryonun başarıya ulaşabilmesi, Filistin meselesi başta olmak üzere bölgesel güvenlik krizlerinin daha kapsayıcı diplomatik süreçlerle ele alınmasına bağlı görünmektedir.

Bu çalışma, Orta Doğu'daki süreğen istikrarsızlığın yalnızca dönemsel siyasal krizlerden ibaret olmadığını; aksine tarihsel, jeopolitik, mekânsal ve toplumsal dinamiklerin kesişiminde şekillenen çok katmanlı bir kırılma düzeni olduğunu ortaya koymaktadır. Bölgedeki çatışmaların sürekliliği; zayıf devlet kapasitesi, mezhepsel ayrışmalar, dış müdahaleler, enerji jeopolitiği, stratejik geçiş alanları ve vekâlet savaşları gibi birçok unsurun birlikte işlemesiyle açıklanabilmektedir. Bu nedenle Orta Doğu'daki istikrarsızlık, tek bir değişken üzerinden açıklanabilecek geçici bir güvenlik sorunu değil; güç mücadeleleri, kimlik siyaseti ve diplomatik kırılmalıkların iç içe geçtiği yapısal bir coğrafi gerçeklik olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak Orta Doğu'da kalıcı barışın önündeki temel engellerden biri, yalnızca çatışmaların yoğunluğu değil; aynı zamanda bölgesel güvenlik mimarisinin parçalı yapısı ve güven eksikliğinin kurumsallaşmış niteliğidir. Bu bağlamda sürdürülebilir bir bölgesel düzenin inşası, yalnızca askerî denge politikalarıyla değil; diplomatik kapsayıcılığı artıran, çevresel kırılmalıkları dikkate alan, ekonomik eşitsizlikleri azaltan ve toplumsal meşruiyeti güçlendiren çok boyutlu yönetim mekanizmalarının geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

- Alexandre, António Gonçalves. "The Strait of Bab El-Mandeb: Stage of Geopolitical Disputes". *JANUS.NET e-journal of International Relations*. 12/2 (2021): 58-74.
- Ashton, Nigel J., Der. *The Cold War in the Middle East: Regional Conflict and the Superpowers, 1967-73*. London: Routledge, 1998.
- Aydın, Mustafa. "Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey". *Southeast European and Black Sea Studies*. 3/2 (2003): 163-184.
- Beck, Martin ve Thomas Richter. "Fluctuating Regional (Dis-) Order in the Post-Arab Uprising Middle East". *Global Policy*. 11/1 (2020): 68-74.
- Bishara, Azmi. *Russian Intervention in Syria: Geostrategy Is Paramount*. Doha: Arab Center for Research and Policy Studies, 2015.
- Bromley, Simon. *Rethinking Middle East Politics*. Austin: University of Texas Press, 1994.
- Buzan, Barry ve Ole Wæver. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

- Dajani, Omar M. ve Hugh Lovatt. *Rethinking Oslo: How Europe Can Promote Peace in Israel-Palestine*. London: European Council on Foreign Relations, 2017.
- Dueck, Colin. *The Strategy of Retrenchment and Its Consequences*. Philadelphia: Foreign Policy Research Institute, 2015.
- Elayah, Moosa ve Farah Al Majdhoub. "Framing Conflict in the Middle East: Yemen and Syria in European Media". *Europe and the MENA Region: Media Reporting, Humanitarianism, Conflict Resolution, and Peacebuilding*. Cham: Springer International Publishing, 2022: 173–199.
- Fukutomi, M. "Oil or Geopolitical Issues?: Quantitative Rethinking of Political Instability in the Middle East and North Africa". *GeoJournal*. 89/2 (2024): 55–56.
- Fukuyama, Francis. "What Is Governance?". *Governance*. 26/3 (2013): 347–368.
- Harris, Kevan. *A Social Revolution: Politics and the Welfare State in Iran*. Oakland, CA: University of California Press, 2017.
- Huntington, Samuel P. "The Clash of Civilizations?". *Culture and Politics: A Reader*. New York: Palgrave Macmillan US, 2000: 99–118.
- Issa, A. "The Fragmented Middle East: Persistent Insecurity, Rising Instability". *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka*. 44/3 (2021): 169–178.
- Karsh, Efraim. "Cold War, Post-Cold War: Does It Make a Difference for the Middle East?". *Review of International Studies*. 23/3 (1997): 271–291.
- Lewis, Bernard. "Rethinking the Middle East". *Foreign Affairs*. 71/4 (1992): 99–119.
- Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company, 2001.
- Miglietta, John P. *American Alliance Policy in the Middle East, 1945–1992: Iran, Israel, and Saudi Arabia*. Lanham, MD: Lexington Books, 2002.
- Monshipouri, Mohammad, Manochehr Dorraj ve Jackson Fields. "The Gaza War and the Future of the Abraham Accords". *Middle East Policy*. 32/2 (2025): 69–82.
- Rana, Kishan. "The Structure and Operation of China's Diplomatic System". *China Report*. 41/3 (2005): 215–236.
- Reed, Nicholas. *Persian Gulf War (1990–1991) Gr. 5–8*. Ontario: Classroom Complete Press, 2009.
- Reisinezhad, Arash ve Arsham Reisinezhad. "The Corridor War in the Middle East". *Middle East Policy*. 32/3 (2025): 91–108.
- Richter, Thomas ve Martin Beck. "Fluctuating Regional (Dis-) Order in the Post-Arab Uprising Middle East". *Global Policy*. 11/1 (2020): 68–74.
- Ross, Stewart. *The Middle East Since 1945*. London: Hachette UK, 2024.
- Rubin, Barry. *The Long War for Freedom: The Arab Struggle for Democracy in the Middle East*. New York: Trade Paper Press, 2005.
- Said, Edward W. *Culture and Imperialism*. New York: Alfred A. Knopf, 1993.
- Salem, Paul. "The Changing Middle East Regional Order". *The Cairo Review of Global Affairs*. 44 (2022). <https://www.thecairoreview.com/wp-content/uploads/2022/03/1-cr44-salem-half-page-lr.pdf>. (erişim 31.05.2026).

- Simón, Luis. "Seapower and US Forward Presence in the Middle East: Retrenchment in Perspective". *Geopolitics*. 21/1 (2016): 115-147.
- Sünbül, Fatih. "Küresel Jeopolitik Gerilimler ve Enerji Koridorlarının Ekosistem Krizine Etkisi: Coğrafi Bilişim Sistemleri ile Mekânsal Bir Yaklaşım". *Sosyologca*. 29 (2025): 249-274.
- Tuathail, Gearóid Ó. "Political Geography II: (Counter) Revolutionary Times". *Progress in Human Geography*. 20/3 (1996): 404-412.
- Ullah, A. K. M. Ahsan, Md Mizanur Rahman ve Diotima Chatteraj. "The Middle East and North Africa (MENA): Fragility, Fragmentation, and Crisis". *The International Journal of Interdisciplinary Global Studies*. 18/2 (2023): 31-55.
- Waltz, Kenneth N. "Realist Thought and Neorealist Theory". *The Realism Reader*. Der., Colin Elman ve Michael Jensen. London: Routledge, 2014: 124-128.
- Wood, Robert. "Promoting Democracy or Pursuing Hegemony? An Analysis of US Involvement in the Middle East". *Journal of Global Faultlines*. 6/2 (2019): 166-185.

Etik Kurul Raporu: Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır.

Katkı oranı beyanı: %100

Çatışma beyanı: Makalede, herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.